

החלום ושברו: חמישים שנה ליחסי תורכיה והאיחוד האירופי

ד"ר נמרוד גורן*

אוקטובר 2013

ב-16 באוקטובר פרסם האיחוד האירופי את הדו"ח השנתי בדבר התקדמות תורכיה לקראת הצטרפות לאיחוד. זהו ריטואל קבוע, המתקיים כל שנה בסתיו. שוב ושוב מדגישה אירופה את המרחק הרב שעל תורכיה עוד לעבור טרם תוכל להיכנס בשערי המועדון האירופי.

ואולם, השנה לאירוע יש חשיבות נוספת. לא רק בגלל הביקורת שהטיח האיחוד האירופי בממשלת תורכיה על שימוש מוגזם בכוח אל מול המחאה החברתית האחרונה, אלא גם כי בסתיו 2013 מציינים חמישים שנה לחתימת ההסכם התורכי-אירופי הראשון. מציינים. לא חוגגים.

כל שנה שחולפת גורמת לעוד תורכים להתפכח מהחלום האירופי. המשבר הכלכלי האירופי הופך את החלום לאטרקטיבי פחות. השנה הוא גם הפך לישים פחות, לאור בחירתה מחדש של מרקל בגרמניה. מרקל מתנגדת להצטרפות תורכיה כחברה מלאה, ומנסה לקדם במקום זאת מודל של "שותפות מועדפת". ללא תמיכת גרמניה, המדינה המרכזית באירופה כיום, אין לתורכיה סיכוי להתקבל לאיחוד.

לא רק מנהיגת גרמניה במתנגדים. הציבור האירופי גם אינו שש לקבל את תורכיה אל בין שורותיו. סקר שפורסם בספטמבר 2013 מראה כי בגרמניה, צרפת ובריטניה רק 15-18 אחוזים מהנשאלים רואים בהצטרפות תורכיה דבר חיובי. במרבית המדינות האחרות באירופה, מעמדה של תורכיה לא הרבה יותר טוב.

בתורכיה קוראים היטב את המפה. חלום ההצטרפות לאירופה הולך ונגוז, והדבר מקבל ביטוי גם בהצהרות ראשי המדינה התורכיים. תורכיה היא אומנם מועמדת רשמית להצטרפות לאיחוד מאז 1999, אך לאורך השנים היא רואה כיצד עוד ועוד מדינות - כולל מהגוש הסובייטי לשעבר - מתקבלות, בעוד היא נשארת ב"חדר ההמתנה".

ארדואן נוהג להשמיע ביקורת קשה על התנהלות האיחוד. צביעות וחוסר צדק הן האשמות נפוצות בתורכיה כלפי אירופה. בספטמבר 2013 אף הכריז השר התורכי לענייני האיחוד האירופי, אגמאן באיש, כי לדעתו תורכיה לא תתקבל לאיחוד האירופי. זה מחלחל גם לציבור התורכי. סקרים האחרונים מצאו שרק כ-44% מהתורכים תומכים בהצטרפות לאיחוד, לעומת כ-75% ב-2004.

הסאגה התחילה, כאמור, לפני חמישים שנה. בספטמבר 1963, עת מנתה הקהילה האירופית שש מדינות בלבד, נחתם ההסכם הראשון בינה לבין תורכיה. היה זה הסכם כלכלי, שאזכר אפשרות של חברות עתידית תורכית. בתורכיה התייחסו לכך כאל הבטחה, בעוד שבאירופה ראו בכך הצהרת כוונות בלתי-מחייבת.

עם השנים, הקהילה האירופית הפכה לאיחוד האירופי, והתרחבה מ-6 מדינות ל-28. בכל אותן שנים, התנהל לו בעצלתיים הקשר האירופי-תורכי, ללא פריצת דרך של ממש. תורכיה הייתה מדינה חלשה ובלתי-יציבה, עם משברים כלכליים והפיכות צבאיות, רחוקה מהסטנדרטים האירופיים. אך ההתנגדות להצטרפותה נובעת גם – ואולי בעיקר – מחשש מפני הצטרפות מדינה מוסלמית בעלת האוכלוסייה השנייה בגודלה באירופה.

---

* ד"ר נמרוד גורן הוא יו"ר מיתוים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית ומרצה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים.

ההצטרפות לאיחוד נחשבה לאורך השנים בתורכיה לפרויקט לאומי בעל חשיבות עליונה, שני בחשיבותו להקמת הרפובליקה. היא הייתה אמור להשלים את פועלו של אתאתורכ, מייסד הרפובליקה, שפעל לחבר את תורכיה לעולם המערבי, למודרניזציה ולקדמה.

אך ממשלות תורכיות שהיו נאמנות לדרכו של אתאתורכ לא הצליחו לקדם באופן מהותי את הקשר מול אירופה. תורכיה הכמאליסטית הייתה אומנם חילונית, אך הייתה רחוקה מדרישות הסף האירופיות בתחום הדמוקרטיה. מעורבות הצבא בפוליטיקה ובעיות בתחום זכויות האדם (בייחוד לגבי הכורדים) הותירו אותה מאחור.

ארדואן הביא שינוי. לאחר עליית מפלגתו לשלטון ב-2002, היא הציבה את יחסי תורכיה-אירופה בראש סדר העדיפויות. ממשלתו קידמה רפורמות רחבות-היקף ששיפרו משמעותית את הדמוקרטיה, סייעו לארדואן לבסס את שלטונו, וגם הובילו לנקודת השיא ביחסים עם אירופה. ב-2004 הוחלט על פתיחת מו"מ עם תורכיה לגבי הצטרפות לאיחוד.

ההחלטה יצרה גל של אופוריה בתורכיה. נדמה היה שתורכיה חצתה את נקודת האל-חזור. בהיסטוריה האירופית, כל מדינה מועמדת שעמה נפתח מו"מ הצטרפה לבסוף, גם אם הדבר לקח מספר שנים. באירופה ראו את הדברים אחרת, והדגישו שהמו"מ הוא פתוח ושהצטרפות לאיחוד היא רק תוצאה אפשרית אחת שלו.

המו"מ מורכב מ-33 פרקים, שבכל אחד צריכה תורכיה להתאים עצמה לדרישות האירופיות. לאחר שמונה שנים של דיונים – הושלם המו"מ רק על פרק אחד. על שורה ארוכה של פרקים הדיון אפילו לא החל, בין היתר בגלל הסכסוך בין תורכיה לקפריסין. הדרך עודנה ארוכה.

מעבר לגרירת הרגליים האירופית, גם התורכים איבדו מוטיבציה להתקדם. הם הבינו שגם אם יושלם המו"מ בהצלחה – הסיכוי שהצטרפות תורכיה תאושר כנדרש על ידי כל מדינות אירופה היא נמוכה. צרפת ואוסטריה, בה ההתנגדות להצטרפות תורכיה היא עצומה, כבר הצהירו שיקיימו בבוא העת משאל עם בנושא. התוצאות כמט ידועות מראש.

קצב הרפורמות שהוביל ארדואן הואט משמעותית. מדיניות-החוץ התורכית פנתה להתמקד בזירות אחרות. הביקורת התורכית כלפי אירופה מחריפה והולכת. הדינמיקה בין תורכיה לאיחוד האירופי הופכת שלילית, והיחסים הגיעו לנקודת שפל במהלך המחאה החברתית שפרצה בתורכיה השנה. הביקורת האירופית על ההתנהלות התורכית אל מול ההפגנות הובילה להשתלחויות של שרים תורכיים באיחוד האירופי.

"תורכיה היא לא רפובליקת בנות" כתב השר באגיש לעמיתיו באירופה ביוני 2013, תוך שהוא מטיח בהם ביקורת קשה על ההצהרות שלהם ביחס למחאה באיסטנבול. לתורכיה יש את הממשלה החזקה ביותר בכל אירופה ואת המנהיג הכריזמטי ביותר בעולם והיא נותרת מחויבת לתהליך ההצטרפות לאיחוד האירופי, הוא טען. גם אירופה מצהירה שלמרות הביקורת על תורכיה, היא מחויבת להמשיך תהליך המו"מ על ההצטרפות התורכית.

מעבר להצהרות אלה, שני הצדדים מבינים שהתהליך אינו מוביל לשום מקום. אף צד לא רוצה להיות זה שישבור את הכלים. ואולם, נראה שהתהליך המדשדש מתחיל לגרום יותר נזק מתועלת ליחסי תורכיה ואירופה. ייתכן שמה שדרוש כדי לחלץ את העגלה מן הבוץ זאת הגדרה מחדשת של מטרות התהליך.

בחירתה מחדש של מרקל יוצר הזדמנות עבור תורכיה לבחון ברצינות מודלים חלופיים לחברות מלאה באיחוד האירופי, אותם מוכנה גרמניה לקדם. תורכיה לא נדרשת לזנוח את חלום ההצטרפות לאיחוד, אך יכולה לפעול בטווח הקצר להשגת מטרות ריאליות יותר. בעבר, פסלה תורכיה מודלים כאלה על הסף. כיום, עת מציינים חמישים שנה ליחסי תורכיה ואיחוד האירופי, נראה שיש מקום לשקול זאת מחדש.